

ПОЗИТИВНІ НАСЛІДКИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Заслужена А. А.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземної філології
Національний авіаційний університет
пр. Любомира Гузара, 1, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-5628-790X
allabox1303@gmail.com*

Зайцева І. В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-6556-0779
irenenazaruk8@gmail.com*

Ключові слова:

*дистанційне навчання,
соціально-психологічний
аспект, заклади вищої освіти
(університети), переваги,
навчально-професійна
установка, комунікація.*

У статті акцентовано увагу на визначній ролі соціально-психологічного аспекту у процесі реалізації дистанційного навчання у вишах України. Розкрито соціально-психологічний аспект вищої освіти на основі праць психологів. Ці праці єднає ідея професійної підготовки як процесу послідовної професіоналізації свідомості майбутніх фахівців. Встановлено, що вивченню професійної свідомості передують вивчення професійної установки (навчально-професійної установки як її різновиду). Розглянуто складники теоретичної моделі навчально-професійної установки студентів. Зазначено, що вивчення навчально-професійної установки сприяє виявленню соціально-психологічних аспектів в задачах вищої освіти на макро- і мікрорівнях. Схарактеризовано комунікацію як соціально-психологічне явище, яке визначає організацію, конструювання, проєктування та рефлексію знання в різних його аспектах. Зазначено блоки соціальної психології (системи освітніх взаємодій студентів і педагогів, соціально-психологічні характеристики студентів, викладачів, навчальних і педагогічних колективів, соціально-психологічний аналіз процесів формування, становлення і розвитку навчальних і професійних компетенцій, їх співвідношення в тимчасовій динаміці, аналіз проблем індивідуальної та групової свідомості в навчально-професійній діяльності). Встановлено такі позитивні аспекти дистанційної освіти: гнучкість; модульність; процес контрольованого отримання знань; економію і вивільнення часу викладача; можливість контролювати роботу викладача; можливість контролювати навчання студента; миттєвість доступу до віртуального простору; психологічні; фінансові; ергономічні та надання рівних можливостей навчання всім індивідам, в тому числі і особам з обмеженими фізичними можливостями.

З'ясовано, що дистанційна освіта відкриває необмежені можливості для індивіда у контексті розвитку вмінь, формування навичок та отримання нових знань за умови адекватної комунікації. Оскільки вона є тим механізмом, за допомогою якого тьютор керує пізнавальною діяльністю студентів, залучає їх до діяльності, спонукає до процесу мислення, аналізу, застосування знань та забезпечення рефлексії.

POSITIVE CONSEQUENCES OF DISTANCE EDUCATION: SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CONTEXT

Zasluzhena A. A.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology
National Aviation University
Lubomyr Husar avenue, 1, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5628-790X
allabox1303@gmail.com*

Zaytseva I. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
Kyiv National University of Trade and Economics
Kyoto str., 19, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6556-0779
irenenazaruk8@gmail.com*

Key words:

distance learning, socio-psychological aspect, institutions of higher education (universities), advantages, educational and professional mindset, communication.

The article focuses on the significant role of the socio-psychological aspect in the implementation of distance learning in universities of Ukraine. The socio-psychological aspect of higher education based on the works of psychologists is revealed. These works are united by the idea of professional training as a process of consistent professionalization of the consciousness of future professionals. It is found that the study of professional consciousness is preceded by the study of professional mindset (educational-professional mindset as its type). The components of the theoretical model of students' educational and professional mindset are considered. It is noted that the study of educational and professional mindset helps to identify socio-psychological aspects in the problems of higher education at the macro and micro levels. Communication is characterized as a socio-psychological phenomenon that determines the organization, construction, design and reflection of knowledge in its various aspects. Blocks of social psychology are indicated, namely, systems of educational interactions of students and teachers, social and psychological characteristics of students, teachers, educational and teaching staff, the social and psychological analysis of processes of formation, formation and development of educational and professional competences, their relationship in temporal dynamics, the analysis of problems of individual and group consciousness in educational and professional activities.

The following positive aspects of distance education have been identified: flexibility; modularity; the process of controlled acquisition of knowledge; saving and freeing up teacher's time; ability to control the teacher's work; ability to control student learning; instant access to virtual space; psychological; financial; ergonomic and providing equal learning opportunities to all individuals, including people with disabilities. It has been found that distance education opens up unlimited opportunities for the individual in the context of skills development and acquisition of new knowledge under the condition of adequate communication. Because it is the mechanism by which the tutor controls the cognitive activities of students, involves them in activities, encourages the process of thinking, analysis, application of knowledge and reflection.

Постановка проблеми. Дослідження є результатом проекту «Потенціал вищої освіти в умовах пандемії: глобальний, європейський, національний виміри» (№ 2020.01/0172) Національного фонду досліджень України, профінансованого за кошти державного бюджету.

Хоча й освіта як соціальне явище масового порядку до початку 21 століття перетворилася на одну з основних форм життєдіяльності населення, умову і головну рушійну силу процесів економічного, соціального, політичного та культурного розвитку, у 21 столітті вона зазнала кризи. Говорячи про вищу освіту в Україні до пандемії, вчені виокремлювали в ній такі кризові аспекти: структурно-організаційні, змістовно-методологічні, внутрішньо-наукові та інші [1, с. 218].

Усуваючи загрозу COVID-19, глобальна сфера вищої освіти радикально трансформувалася за кілька місяців. Перехід на дистанційне навчання був лише частиною цього процесу. Університети вирішували такі головні питання у той період: а) уповільнення пандемії, збереження здоров'я студентів та співробітників; б) виконання трьох місій університету: освіта, дослідження, підтримка соціального середовища; в) скорочення витрат і пошук нових ресурсів [2, с. 27]; г) оволодіння дистанційною формою навчання (новими платформами); д) підвищення кваліфікації викладачів засобами масового проходження онлайн-курсів (Coursera та інші).

Хоча й припускається, що COVID-19 негативно впливатиме на навички студентів й матиме довгострокові наслідки, наразі альтернативи дистанційному навчанню немає, і кризові питання освіти ще й досі потребують пошуку рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою вивчення наслідків дистанційної освіти займалися Л.Н. Рулієне [3], перспективами розвитку дистанційної освіти – Ю.М. Царапкіна та інші [4], негативні наслідки дистанційної освіти вивчали Е.В. Харітонова, Е.А. Савчук [5], мотивацію студентів до навчання – Н.А. Герасіменко [6], вивченням психологічного комфорту студентів під час дистанційної освіти займалась І.Б. Спіркіна [7], соціально-психологічні аспекти дистанційної освіти вивчала Л.В. Музика [8].

Однак позитивні наслідки дистанційної освіти у соціально-психологічному контексті залишилися поза увагою вчених.

Мета статті – обґрунтувати позитивні наслідки навчання під час дистанційної освіти з урахуванням соціально-психологічного контексту.

Виклад основного матеріалу. Соціально-психологічний контекст університетської освіти включає дослідження психологів Г.В. Аكوпова, Т.П. Варфоломеєвої, А.В. Горбачевої, Л.В. Карпушиної, Є.Л. Чернишової та інших, які працюють в сфері соціальної психології освіти [9].

У працях цих вчених, що охоплюють великий контингент студентів різних спеціальностей, вузів різних типів і міст, різних поколінь, в поперечних зрізах і в лонгітюді й ведуться за принципом комплексної організації, лежить ідея професійної підготовки як процесу послідовної професіоналізації свідомості майбутніх фахівців.

«Ескізму» побудову соціальної психології освіти представляє Г.В. Аكوпов таким чином: «соціальна психологія освіти вивчає особистість і групи в системі освіти (включаючи масові психологічні явища)» [10, с. 202–203].

Навчально-професійна установка визначається вченими як складне психологічне утворення, що включає оцінку і ставлення особистості як суб'єкта навчальної діяльності до себе, до своєї навчальної діяльності, спрямованої на освоєння майбутньої професії, її прагнення відповідно до цього ставлення діяти певним чином в конкретній ситуації, виконувати вимоги майбутньої професії відповідно до навчального процесу, організованого у вузі [11, с. 204].

Теоретична модель навчально-професійної установки студентів включає такі складники: а) емоційну (ставлення до підготовки до професійної діяльності, до майбутньої професійної діяльності); б) когнітивну (рівень розвитку загального інтелекту та професійно необхідні знання, розуміння професійних завдань, оцінка їх значущості, прогнозування труднощів у професійній діяльності); в) особистісну (уявлення студентів про професійно значущі якості, самооцінка своєї професійної підготовки і придатності); г) суб'єктну (цілепокладання, прагнення до професійного вдосконалення, професійні наміри після закінчення вузу) [10, с. 206].

Для вивчення професійної свідомості необхідно вивчення професійної установки (навчально-професійної установки як її різновиду), що сприяє виявленню соціально-психологічних аспектів в задачах вищої освіти на макро- і мікрорівнях – в сфері визначення мети (вивченні професійно-цільових установок), в змісті вищої освіти тощо [11, с. 206].

Комунікація – це соціально-психологічне явище, механізм, яким визначається все розмаїття змісту освіти та процедури її трансформацій, зокрема організація, конструювання, проектування та рефлексія знання в різних його аспектах. Тому обсяги, структури, закономірності спадної, горизонтальної і висхідної освітніх комунікацій в освітньому закладі складають окремий предмет соціально-психологічного дослідження [11, с. 208].

Також до сфери соціальної психології належать такі блоки: системи освітніх взаємодій студентів і педагогів, соціально-психологічні характери-

стики студентів, викладачів, навчальних і педагогічних колективів, соціально-психологічний аналіз процесів формування, становлення і розвитку навчальних і професійних компетенцій, їх співвідношення в тимчасовій динаміці, аналіз проблем індивідуальної та групової свідомості в навчально-професійній діяльності [11, с. 208–209].

Дистанційна освіта – процес навчання і виховання особистості в умовах відкритого інформаційно-освітнього середовища, коли взаємодія (студентів між собою і з викладачем) і доставка навчальних матеріалів здійснюються за допомогою сучасних інфокомунікаційних технологій. Оскільки під час навчання у вузі при дистанційній освіті як і при навчанні віч-на-віч формується професійна свідомість студентів, їх навчально-професійна установка, актуальними для дистанційної освіти залишаються дидактичні питання (*навіщо вчити?, чому вчити?, як вчити?*). При дистанційній освіті викладачеві відводиться роль тьютора (керування пізнавальною діяльністю студентів, створення умов для включення студентів у діяльність, спонукання до процесу мислення, аналізу, застосування знань, забезпечення рефлексії тощо). Оскільки організація, конструювання, проектування та рефлексія знання відбувається завдяки комунікаційним процесам, роль комунікації між студентом / студентами і викладачем під час дистанційної освіти є дуже важливою.

На думку деяких вчених, під час дистанційної освіти відбувається телекомунікація. Телекомунікація містить три смислових шари: з'єднання, взаємозв'язок і спілкування. Духовний компонент спілкування на основі комунікативних засобів передбачає, що психологічний шар поєднується не тільки з матеріально-технічним, а й з інформаційним. Це означає, що для студентів цільовим завданням є досягнення духовних начал на практично-дієвій основі дистанційної освіти. Навчальний і науково-пізнавальний потоки інформації утворюють духовні розряди, коли, наприклад, в режимі телеконференцій проявляється ефект зростання інформації, і одночасно духовна змістовність викладання постає в реальній живій формі. Йдеться не про односторонньо раціональні (прагматичні) дії або афективно-емоційні, імпульсивно-вольові, проєктивно-ідеалізовані прояви, але перш за все про взаємопов'язаність і зчеплення духовних звернень сторін [8, с. 68].

Серед позитивних аспектів дистанційної освіти вчені називають такі: гнучкість (студенти можуть працювати у зручному для них режимі й темпі); модульність (кожен курс створює цілісне уявлення про певну наочну сферу, що дозволяє розробити програму, яка б відповідала індивідуальним або груповим потребам студентів); економічна ефективність (дистанційна освіта набагато дешевше

традиційних форм освіти і може бути розрахована на велику кількість студентів); процес контролюваного отримання знань [12]; економія часу викладача під час тиражування вже розроблених навчальних матеріалів; вивільнення часу у викладачів від начитки лекцій (оскільки вони тиражуються), і вони можуть перевірити значно більше завдань, які виконують студенти; досягнення значно вищого рівня засвоєння матеріалу і рівня підготовки (збільшення обсягу виконуваних студентами завдань відповідає концепції «диплом за кваліфікацію»); можливість контролювати викладача (по розміщеному ним матеріалу); можливість контролювати якість розміщених матеріалів; можливість контролювати терміни перевірки завдань (для студентів надзвичайно важливо, щоб викладач своєчасно подавав зворотний зв'язок); коректність виставлених оцінок викладачем; контроль навчання студента (що він/вона виконав / виконала, коли і як це було оцінено й чи було отримано ним/нею зворотний зв'язок) [13]; миттєвий доступ до будь-якої сфери простору, на відміну від простору справжньої реальності, де для цього потрібні значні зусилля і багато часу на переміщення з однієї точки в іншу; психологічні (знімається психологічна напруга, яка виникає під час очного спілкування); фінансові (зменшення витрат на дорогу, оренду приміщення, скорочення бюрократичної роботи); ергономічні (складання свого власного графіка) [4, с. 310]; надання рівних можливостей школярам, студентам, людям з ослабленим здоров'ям, інвалідам, безробітним, цивільним і військовим фахівцям в будь-яких районах країни і за кордоном реалізувати права людини на освіту й отримання інформації. Особливо це важливо для людей з обмеженими фізичними можливостями, які в основному позбавлені можливості отримати спеціальну освіту [14].

Згідно з «Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні» [15] створення системи дистанційної освіти забезпечить: розширення кола споживачів освітніх послуг з важко доступних, малонаселених регіонів, районів, віддалених від наукових і культурних центрів України; підвищення якості навчання слухачів, студентів і школярів незалежно від їх місцезнаходження; створення додаткових робочих місць для громадян України; створення спеціальних курсів дистанційної освіти, які спрямовані на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів; створення програм і курсів психологічної підтримки; можливість для громадян зарубіжних країн отримати освіту за українськими програмами; реалізацію системи безперервної освіти «протягом усього життя»; індивідуалізацію навчання при масовості освіти [15].

Висновки і перспективи подальших розробок. У зв'язку з різкою зміною ситуації у світі (глобальна пандемія) та викликами сучасності дистанційна

освіта відкриває для кожного індивіда необмежені можливості в отриманні знань, навичок, саморозвитку в сучасному світі. У будь-якій кризовій ситуації індивід знаходиться в більш захищеному стані під час дистанційної освіти. Соціально-психологічний контекст дистанційної освіти виражається

у процесі послідовної професіоналізації свідомості майбутніх фахівців через комунікацію.

У перспективі подальших розробок дослідження індивідуально-психологічного контексту дистанційної освіти для формування цілісного уявлення про її позитивні аспекти.

Література

1. Кулакова О.М. Криза сучасної освітньої системи: соціально-філософський аспект. *Вісник Харківського національного педагогічного університету. Філософія*. 2013. Вип. 40 (1). С. 214–231.
2. Шторм первых недель: как высшее образование шагнуло в реальность пандемии [Авт. коллектив: А.В. Клягин и др.]. Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Институт образования. Москва : НИУ ВШЭ, 2020. 112 с.
3. Рулине Л.Н. Дистанционное обучение: сущность, проблемы, перспективы: монография. Улан-Удэ : Издательство Бурятского госуниверситета, 2010. 272 с.
4. Царапкина Ю.М., Миронов А.Г., Кирейчева А.М. Потенциал использования и перспективы развития дистанционного обучения. *Современные исследования социальных проблем*. 2017. № 7 (8). С. 304–318.
5. Харитонов Е.В., Савчук Е.А. Экспертное мнение по поводу отдаленных последствий внедрения дистанционного обучения и мер профилактики коронавируса в школах. Экспертная оценка ряда последствий внедрения цифровых технологий. URL: <https://www.expertsud.ru/content/view/293/36/> (дата звернення: 25.10.2020).
6. Герасименко Н.А. Мотивация студентов к обучению: социально-психологический аспект. *Вестник университета*. 2017. № 7-8. С. 179–182.
7. Спиркина И.Б. Психологический комфорт слушателей вуза при работе с системой дистанционного образования как условие успешного освоения курса. *Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие*. 2016. 3(14). С. 31–37.
8. Музыка Л.В. Социально-психологические аспекты дистанционного обучения. *Вестник Омского университета*. 2004. № 2. С. 66–68.
9. Акопов Г.В., Варфоломеева Т.П., Чернышова Е.Л. Социальная психология образования. *Самарский научный вестник*. 2013. 4(5). С. 9–11.
10. Акопов Г.В., Шевченко О.Ю. Понятие типа и профиля образования в современной социальной психологии образования. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. Декабрь 2003. С. 202–208.
11. Акопов Г.В., Варфоломеева Т.П., Чернышова Е.Л. Социально-психологические аспекты современного образования. *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Акмеология образования. Психология развития*. 2014. Вип. 3. С. 203–210.
12. Горева О.М., Осипова Л.Б. Перспективы развития дистанционной формы обучения студентов. *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 2–1. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=21312> (дата звернення: 24.10.2020).
13. Бреслав Е. Перспективы развития дистанционного обучения в организациях ДПО. URL: <http://www.dpo-edu.ru/wordpress/wp-content/uploads/Елена-Бреслав-Перспективы-развития-дистанционного-обучения-в-организациях-ДПО.pdf> (дата звернення: 24.10.2020).
14. Даг В. Дистанционное обучение: преимущества, проблемы и возможности. Государственный университет западной Грузии. URL: <http://bahri.edu.sd/cde/> (дата звернення: 24.10.2020).
15. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні: (затверджено Постановою МОН України В.Г. Кременем 20 грудня 2000р.) URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html> (дата звернення: 27.10.2020).

References

1. Kulakova, O.M. (2013). Kryza suchasnoi osvitnoi systemy: sotsialno-filosofskiy aspekt [The crisis of the modern educational system: socio-philosophical aspect]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Filosofia – Bulletin of Kharkiv National Pedagogical University. Philosophy*, 40 (1), 214–231[in Ukrainian].
2. Shtorm pervyih nedel: kak vyisshee obrazovanie shagnulo v realnost pandemii [The storm of the first weeks: how higher education stepped into the reality of a pandemic] [Avt. kolektiv: A.V. Klyagin i dr.]. *Natsionalnyiy issledovatel'skiy universitet «Vysshaya shkola ekonomiki», Institut obrazovaniya – National*

- Research University Higher School of Economics, Institute of Education. Moskva: NIU VShE, 2020. 112 s [in Russian].
3. Ruliene L.N. (2010). Distantionnoe obuchenie: suschnost, problemy, perspektivy [Distance learning: essence, problems, prospects]. Moskva: NIU VShE [in Russian].
 4. Tsarapkina Yu.M., Mironov A.G., Kireycheva A.M. (2017) Potentsial ispolzovaniya i perspektivy razvitiya distantionnogo obucheniya [Potential of use and prospects of development of distance learning]. *Sovremennyye issledovaniya sotsialnykh problem – Modern research of social problems*, no. 7 (8), 304–318 [in Russian].
 5. Haritonova E.V., Savchuk E.A. Ekspertnoe mnenie po povodu otdalennykh posledstviy vnedreniya distantionnogo obucheniya i mer profilaktiki koronavirusa v shkolah. Ekspertnaya otsenka ryada posledstviy vnedreniya tsifrovih tekhnologiy [Expert opinion on the long-term consequences of the introduction of distance learning and coronavirus prevention measures in schools. Expert assessment of a number of consequences of digital technology implementation]. Retrieved from: <https://www.expertsud.ru/content/view/293/36/> (accessed 25 October 2020).
 6. Gerasimenko N.A. (2017). Motivatsiya studentov k obucheniyu: sotsialno-psihologicheskii aspekt [Motivation of students to study: socio-psychological aspect] *Vestnik universiteta – University newspaper*, no. 7-8, 179–182 [in Russian].
 7. Spirikina I.B. (2016). Psihologicheskii komfort slushateley vuza pri rabote s sistemoy distantionnogo obrazovaniya kak uslovie uspeshnogo osvoeniya kursa [Psychological comfort of university students when working with the distance education system as a condition for successful course completion]. *Lichnost v menyayushchemsya mire: zdorove, adaptatsiya, razvitiye – Personality in a changing world: health, adaptation, development*, 3(14), 31–37 [in Russian].
 8. Muzyka L.V. (2004). Sotsialno-psihologicheskie aspekty distantionnogo obucheniya [Socio-psychological aspects of distance learning]. *Vestnik Omskogo universiteta – Omsk University Bulletin*, no. 2, 66–68 [in Russian].
 9. Akopov G. V., Varfolomeeva T. P., Chernishova E. L. (2013). Sotsialnaya psihologiya obrazovaniya [Social psychology of education]. *Samarskiy nauchnyi vestnik – Samara Scientific Bulletin*, 4(5), 9–11 [in Russian].
 10. Akopov G. V., Shevchenko O.Yu. (2003). Ponyatie tipa i profilya obrazovaniya v sovremennoy sotsialnoy psihologii obrazovaniya [The concept of the type and profile of education in modern social education psychologists]. *Izvestiya Samarskogo nauchnogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk – Bulletin of the Samara Scientific Center of the Russian Academy of Sciences*. Dekabr, 202–208 [in Russian].
 11. Akopov G. V., Varfolomeeva T. P., Chernyishova E. L. (2014). Sotsialno-psihologicheskie aspekty sovremennoy obrazovaniya [Socio-psychological aspects of modern education]. *Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya seriya. Seriya Akmeologiya obrazovaniya. Psihologiya razvitiya – Saratov University Bulletin. New series. Series Acmeology of Education. Developmental psychology*, Vyip. 3, 203–210 [in Russian].
 12. Goreva O.M., Osipova L.B. (2015). Perspektivy razvitiya distantionnoy formy obucheniya studentov [Prospects for the development of distance learning for students]. *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya – Modern problems of science and education*, no. 2-1. Retrieved from: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=21312> (accessed 24 October 2020).
 13. Breslav E. Perspektivy razvitiya distantionnogo obucheniya v organizatsiyah DPO [Prospects for the development of distance learning in CVE organizations]. Retrieved from: <http://www.dpo-edu.ru/wordpress/wp-content/uploads/Елена-Бреслав-Перспективы-развития-дистанционного-обучения-в-организациях-ДПО.pdf> (accessed 24 October 2020).
 14. Dag V. Distantionnoe obuchenie: preimuschestva, problemy i vozmozhnosti. Gosudarstvennyi unIversitet zapadnoy Gruzii [Distance learning: benefits, challenges and opportunities. State University of Western Georgia]. Retrieved from: <http://bahri.edu.sd/cde/> (accessed 24 October 2020).
 15. Kontseptsiiia rozvytku dystantsiinoi osvity v Ukraini (zatverdzheno Postanovoioi MON Ukrainy V.H. Kremenem 20 hrudnia 2000r.) [The concept of the development of the distance education in Ukraine (approved by the Resolution of the Ministry of Education and Science of Ukraine VG Kremen on December 20, 2000)]. Retrieved from: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html> (accessed 27 October 2020).